

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ ВПОРЯДКУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНОГО ЗІБРАННЯ БАРОНА Ф.Р. ШТЕЙНГЕЛЯ У ФОНДАХ НБУВ

На основі документів з фондів Інституту рукопису історичної колекції Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського¹ (далі — НБУВ), а також залучення спеціальної літератури висвітлено значення приватної бібліотечної колекції науковця, громадсько-політичного та культурного діяча барона Ф.Р. Штейнгеля.

На сучасному етапі розвитку історичної науки стає все актуальнішим вивчення приватних книгозбірень не лише видатних, а й маловідомих громадських діячів, бо вони певною мірою доповнюють знання про культурно-освітній рівень нашого народу того чи іншого періоду.

Порівняно небагато дослідників минулого займалися вивченням життєвого шляху Федора Штейнгеля, ще менше — його спадком — книжково-рукописним зібранням. Це, наприклад, такі історики, як Н. Миронець, Г. Бухало². Частково ця тема в науково-популярній формі висвітлювалася на шпальтах газет, зокрема рівненських: «Слово правди», «Червоний прапор», «Вільне слово»³.

Доволі своєрідна й цікава доля цієї людини. Понад 100 років минуло відтоді, як 9 грудня 1870 р. в с. Городок Рівненського повіту Волинської губернії в сім'ї балтійського німця Рудольфа Васильовича Штейнгеля (1841–1892) і українки за походженням Марії Федорівни Штейнгель, уродженої Камінської (1843–1890)⁴, народився син Федір. Батько служив інженером шляхів сполучення спочатку на будівництві Петроградської, а потім Московсько-Рязанської, Московсько-Курської, Балтійської та Ростово-Владикавказької залізниць, мав чин статського радника.

На початку 1879 р., коли Федькові виповнилося вісім років, Рудольф Штейнгель придбав маєтність у Городку. Однак тільки 1892 р. йому видали офіційний документ на право володіння нею⁵. Федько разом із братом Іваном мешкали головним чином у Києві й лише під час літніх вакацій* приїздили в Городок. У «стольному» граді діти жили в особняку по вул. Бульварно-Кудрявській (нині — Воровського, 27), побудованому батьком. 1901 р. його продали лікарю Михайлу Лапінському⁶.

* Вакація — канікули.

Вищу освіту Федір здобував на фізико-математичному факультеті Київського, а згодом — Варшавського університетів. Завершити навчання завадив стан здоров'я, адже юнак страждав від періодичних нападів епілепсії й мусив часто проходити спеціальні курси лікування в Швейцарії⁷.

1896 р. Ф.Р. Штейнгель у черговий раз повернувся до родинного маєтку, де реалізував свій давній задум і заснував своєрідний музей — фактично науковий центр історико-краєзнавчих досліджень Волині. Завдячуючи його наполегливій суспільно-політичній діяльності, 1906 р. був обраний депутатом I Державної думи від Києва й долучений до складу української парламентської фракції. Після заснування М. Грушевським 1907 р. в Києві Українського наукового товариства барона обрали заступником голови цієї установи. 1908 р. він активізував діяльність, ставши членом Товариства українських поступовців і ввійшовши до складу Ради. Згодом його обрано головою Комітету Всеросійського союзу міст (з 1915 р.), а також членом загальноросійської партії кадетів. У березні 1917 р. він обійняв посаду голови виконавчого комітету Київської міської думи. У квітні 1917 р. в якості члена президії брав участь у роботі Всеукраїнського національного конгресу. Федір Рудольфович також входив до першого складу Центральної Ради (7 березня — 7 квітня 1917 р.). Наполегливо працював у комітеті охорони пам'яток старовини та мистецтва в Києві. А за часів Гетьманату був призначений послом Української держави в Німеччині. У міжвоєнний період він проживав у Західній Україні, а 1939 р. емігрував до Німеччини, де провів останні роки свого життя. Помер Федір Рудольфович 11 лютого 1946 р. у Дрездені⁸.

Відомі українські краєзнавці та етнологи високо оцінили багатогранну діяльність Ф.Р. Штейнгеля, особливо його внесок у музейну практику та культурно-освітнє життя свого рідного міста.

Однією зі складових частин Городоцького музею, що заснував Федір Рудольфович, стала бібліотека, яка забезпечувала інформаційні потреби численних місцевих користувачів. Завдяки архівним матеріалам і опублікованим документам, що зберігалися в ній, ними написано чимало наукових праць, а також проведено багато спеціальних досліджень. Серед таких, зокрема, слід назвати археографічну розвідку С. Шевчука «Фольклорно-етнографічні студії Городоцького музею»⁹, де вперше проаналізовано стан деяких рукописних матеріалів з етнографічної колекції збирання Ф. Штейнгеля.

Колишня бібліотечна колекція Федора Рудольфовича на даному етапі є вкрай розпорошеною, а тому існує нагальна потреба виявлення її окремих книг і послідовної комплектації. Вона припинила своє існування як

комплексна одиниця після 1918 р. (унаслідок подій Великої війни 1914–1918 рр., Української революції та встановлення радянської влади), коли багато архівів і книжкових колекцій було кинуте на призволяще. Зокрема, більшу частину книжкових зібрань різних установ і деяких діячів науки, що спочатку опинилась у фондах бібліотеки університету Св. Володимира, пізніше передано або викуплено Всенародною (Національною) бібліотекою України*. Питання ж про долю бібліотеки барона Штейнгеля та її долучення до Всенародної (Національної) бібліотеки України (ВБУ) неодноразово порушувалося на засіданнях Тимчасового комітету**. У той період, власне, була сформульована ідея комплектування національного фонду, що могла стати чи не єдиним порятунком багатьох книжкових колекцій і зібрань. Тодішній голова Тимчасового комітету В. Вернадський наполіг на тому, щоб якомога швидше передати київську частину бібліотечної спадщини Ф. Штейнгеля до Всенародної (Національної) бібліотеки для запобігання її втрати¹⁰. Очевидно, у результаті таких дій основну частину книжкових зібрань і архівних матеріалів Штейнгеля передано до Київського університету, а пізніше — до Всенародної (Національної) бібліотеки України. Це сталося за найактивнішої участі М. Біляшівського, який очолював Художньо-промисловий музей і був одним із найближчих друзів Федора Рудольфовича.

З огляду на процес поступової передачі, можна зробити припущення, що частина особистих зібрань, що потрапили до університету, перед тим зберігалася в одному із власних будинків Штейнгелів у Києві, а саме в Липках, де родина мешкала в роки лихоліття війни. Цілком усвідомлюючи наукову цінність такої спадщини барона Штейнгеля, керівництво ВБУ мало твердий намір долучити її до фондів власної установи. З приводу цього питання Тимчасовий комітет неодноразово звертався до новоутворених установ. На засіданні Тимчасового комітету від 4 березня 1919 р. постановили: збереження бібліотеки барона Штейнгеля доручити Є. Ківлицькому. Завдяки підготовчій роботі з'ясували, що частина бібліотеки знаходиться у відомстві Книжкової ради. А тодішнім пред-

* Всенародна (Національна) бібліотека України. Заснована 2 (15) серпня 1918 р. як *Національна бібліотека Української Держави* на підставі Закону про утворення фонду «Національної бібліотеки Української Держави», ухваленого Радою Міністрів Української Держави. 3 травня 1919 р. Спільне зібрання Академії наук ухвалило змінити назву, тож бібліотека стала називатися «Всенародна бібліотека України при Всеукраїнській академії наук у м. Києві» (ВБУ)

** Тимчасовий Комітет було утворено 23 серпня (5 вересня) 1918 р. для заснування Національної бібліотеки Української Держави в м. Києві. Перший склад Тимчасового комітету: голова В.І. Вернадський (перший президент Української академії наук) і його члени: С.О. Єфремов, А.Ю. Кримський, Г.П. Житецький і В.О. Кордт.

ставником від неї був Д. Багалій. Тому саме йому й доручили подбати про те, щоб частина зібрання Штейнгеля потрапила до фондів бібліотеки. За результатами обговорення проблеми на засіданні Тимчасового комітету 16 травня 1919 р. було вирішено про остаточну передачу бібліотеки Штейнгеля до ВБУ¹¹.

Нині у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ знаходиться чимала частина з колишньої приватної колекції барона Штейнгеля. Насамперед, це книжки, що подарували йому колеги, а також придбані ним особисто в різні періоди подорожей за кордон. Деякі з них раніше належали його батькам і перейшли до нього як спадщина. Структурно особиста бібліотека барона складалася з багатьох тематичних відділів, усього їх нараховується 14: словесність, технічний, довідковий, періодичних видань, природничі науки, географія, філософія, мистецтво, медицина, педагогіка, історія, богослов'я, правознавство, сільське господарство.

Якщо розглядати рубрикації відділів за абетковим порядком, то, очевидно, слід почати з відділу богослов'я, де представлено всього 4 томи з 20-томного видання «Великия Минеи Чети, собранныя всероссийским митрополитом Макарием», що є однією з дорогоцінних пам'яток слов'янсько-російської писемності. У ньому детально описано життя деяких святих, учителів і церковних письменників, містяться урочисті похвальні та повчальні слова на свята та в дні пам'яті всіх святих, «Книги святого Писання», різні сказання, повісті, притчі, послання та грамоти.

Враховуючи той факт, що «Великия Минеи Чети...» має дуже важливе значення для науки, то друк цієї праці свого часу взяла на себе Археографічна комісія. Для збереження оригінальності тексту «Великия Минеи Чети...», особливостей стародавнього письма було залишено основні знаки та літери, що використовували писарі. Водночас деякі дати, зображені слов'янськими літерами, замінено на відповідні ним арабські цифри. Ті ж окремі слова, що писарі написали разом, належним чином роз'єднали. Зверху в кутку на берегах кожної сторінки всіх томів зазначена нумерація листів і столбців з оригіналу.

Найвні чотири томи мають великий формат, тверду обкладинку жовто-зеленого кольору та шкіряний корінець. На форзаці кожного з томів «Великия Минеи Чети...» є екслібрис, на якому зазначено: «Бібліотека барона Ф.Р. Штейнгеля», а також назву відповідного відділу, номер, під яким книга знаходилася в ньому, номери шафи та полиці. Наприклад, напис на першій частині 9-го тому (вересень, дні 1–13) виглядає так: «Отдел Богословие, № 619, шкаф № 52, полка № 1». На другій частині 9-го тому (вересень, дні 14–24) читаємо: «Відділ Богословие, № 620, шкаф 52, полка № 1». На частинах 10-го тому (жовтень, дні 4–18 та 19–31)

містяться № 622 та № 623. Розмір екслібрису 10x12 см. На кожному титульному аркуші є овальної форми печатка фіолетового кольору — «Киевский музей». У кінці всіх томів вміщено іменний покажчик, а також додатки. Усі вони видруковані в Санкт-Петербурзі, але в різних типографіях і в різні роки. Зокрема, дві частини 9-го тому — у Тип. Імператорської академії наук, відповідно 1868 і 1869 рр.; перша частина 10-го тому — у «Типографии и литографии А. Траншеля», а друга — у «Типографии Ф.Г. Слеонского и К°, Невский просп., № 140», рік видання — 1880. Як бачимо, серед томів у відділі відсутній № 621. Швидше за все він мав бути за вересень (дні 25–31). Однак чи дійсно це так, і чи він існував узагалі, на жаль, невідомо. Кожне видання відділу богослов'я має власний інвентарний номер і зберігається за шифром в електронному каталозі: 9-й том за вересень, дні 1–13 — шифр «Штейнгель 619»; 9-й том, 2-га частина за вересень, дні 14–24 — шифр «Штейнгель 620»; 10-й том за жовтень, дні 4–18 — шифр «Штейнгель 622» та 10-й том за жовтень, дні 19–31 — шифр «Штейнгель 623»).

Одним із захоплень Федора Рудольфовича стали описи життя та діяльності видатних діячів. Одночасно він переймався створенням різного роду програм, настанов для вчителів міських шкіл, а особливо нотаток власних вражень від подорожей, творчих відряджень. Тому цілком законним є той факт, що в особистій бібліотеці письменника наявний відділ географія, до складу якого входили ілюстровані путівники, книги з описами різних країн, а також наукові праці з природознавства. До нашого часу з цього відділу збереглося лише чотири видання, зокрема путівник по Берліну — «Guide à Berlin, avec le plan de Berlin», який створено упорядниками «Brasch & Rothenstein» («Браш и Розенштейн»). Він написаний французькою мовою та видрукований у Берліні 1887 р. видавництвом «Уго Стейниц» і був незамінною річчю мандрівника, адже в ньому докладно описано всі історико-культурні та релігійні пам'ятки міста, які варто побачити. Водночас на перших сторінках книги вміщено три таблиці: у першій наведено курс валюти в Британії, Франції, Голландії, Австрії й Америці; друга — це показники ваги, а третя — співвідношення температури за цельсієм і фарингейтом. Назви всіх пам'яток у путівнику розташовані за абеткою — для більш зручного користування. Також наведено списки готелів, ресторанів і кав'ярень. У кінці — перелік вулиць і площ, які відзначені на мапі, яка є додатком до видання. Путівник виготовлено в кишеньковому форматі, у твердій обкладинці червоного кольору. На форзаці є екслібрис (розміром 10x12 см): «Библиотека барона Штейнгеля. Отдел География, № 414, шкаф № 31, 2-я полка». Перед титульною сторінкою вміщено рекламку, поставлена овальна печатка з таким самим написом. Загальна кількість

сторінок XII+148. Примірник має інвентарний номер, введений до каталогу за шифром **«Штейнгель 414»**.

У період правління гетьмана Скоропадського Ф.Р. Штейнгель перебував за кордоном як посол у Берліні. У Німеччині й залишився. Отже, не дивно, що відтоді його особиста бібліотека поповнилася значною кількістю європейської літератури. Одна з книг має назву «Illustrirter Führer k. k. Österr. Staatsbahnen für die Strecken». Це путівник із найпривабливіших місць Австро-Угорської імперії. У ньому дуже чітко та поетапно розписано, як дістатися з одного міста до іншого, а також надані поради, що слід оглянути в першу чергу, де зупинитися на відпочинок і які сувеніри краще придбати. Водночас подано лапідарний опис міст, їхня стисла історія. За структурою видання є конвалютом і вміщує фактично три путівники за окремою тематикою. До першого ввійшла інформація про групу провідних міст, а саме: Przemyśl–Lemberg, Lemberg–Stryj–Lawoczne, Stryj–Dolina–Stranislau, Dolina–Wygoda, Lemberg–Rawa Ruska–Sokal, Rawa Ruska–Bełżec (Heft 31). Його упорядник — Освальд Обогі. Друга група — це такі міста, як: Lemberg–Krasne–Podwołoczyska, Krasne–Brody, Lemberg–Stanislau–Klomea–Sniatyn–Czernowitz, Kolomea–Sloboda Rungurska, Kolomea–Kniaźdwór, Stanislau–Buczacz–Husiatyn, Stanislau–Woronienka, Podolische Bahnen (Heft 32). Упорядником зазначено Адольфа Інлендера. І нарешті третій конвалюот, що містить описи таких міст, як Hliboka–Meżyhroby mit Karapcziu a. S.–Czudyn, Hliboka–Sereth, Hadikfalva–Brodina mit Karlsberg–Putna, Hatna–Kimpolung mit Wama-Russ. Moldawitza und Itzkany–Suczawa (Heft 33). У книзі розміщено за відповідною тематикою 20 ілюстрацій, на яких зображено видатні історичні та культурні пам'ятки (здебільшого костьоли, собори, палаци тощо). До кожного конвалюота додано мапу зі схемами проїзду від одного міста до іншого, а в кінці зазначено відстань між ними. Наведено їхній загальний список за абеткою. Цікавою тут є інформація про різні народи, котрі заселяли тогочасну територію Австро-Угорської імперії, їхні побут та звичаї. Загальна кількість сторінок 1-го конвалюота — 125, 2-го — 94, а 3-го — 71 сторінка. Видрук здійснено у Відні 1912 р. видавництвом «Druck und Verlag der Buch- und Kunstdruckerei Steyermühl». Видання має кишеньковий формат, темну обкладинку та шкіряний корінець, на якому є екслібрис із № 6426. Такий самий номер стоїть на форзаці біля печатки «Киевский музей». Також є екслібрис із позначкою «Библиотека барона Ф.Р. Штейнгеля. Отдел География, № 4751, шкаф 31, полка № 2». Формат екслібриса — 10x12 см. Кожен конвалюот введений до електронного каталогу й зберігається під єдиним шифром **«Штейнгель 4751»**.

Інша книга з відділу географія — «Italie Manuel du voyageur. Première Partie: Italie Septentrionale Jusqu'a Livourne, Florence et Ravanne et les

routes menant de France, de Suisse et D'autriche en Italie», німецького видавця, упорядника перших путівників Карла Бедекера (1801–1859). Цей путівник по Італії для мандрівників написано французькою мовою, надруковано в Лейпцигу та Парижі 1886 р. широковідомими на той час видавництвами автора Карла Бедекера та Паула Оллендорфа. Працюючи над його створенням, Бедекер безпосередньо намагався вмістити якомога докладнішу інформацію про країни, якими він подорожував особисто. Путівник складається зі вступу, де вміщено необхідну інформацію про результати власного мандрування, а також про курси валюти, види паспортів, що використовуються в країнах; зазначено розміщення митниць і які сезони більш комфортні для подорожей тощо. Також автор охарактеризував готелі, ресторани, церкви, музеї, театри, магазини, навіть пошту та телеграф. Описав клімат та його специфіку в різних містах. У вступі наведено найважливіші дати з історії Італії XIX ст. У 7-ми розділах ідеться про найбільші міста північної частини Італії — Турин, Модену, Флоренцію, Верону, Мілан, Венецію та деякі ін. До них додано таблицю — список, де наведено інформацію про відстань між усіма містами та вулицями, а також названі місця для відпочинку та найбільш цікавих пам'яток. У путівнику вміщено 13 мап, одна з яких загальна — Північної Італії, інші — її окремих міст, а також 26 планів-схем головних адміністративно-політичних осередків. Загальна кількість сторінок — 432+LIV. Примірник має тверду оправу, обкладинку червоного кольору із тканини з написом золотом на титулі й корінці. На форзаці написано чорними чорнилами від руки: «Баронъ Николай Николаевичъ Штейнгель», а далі олівцем, але, на жаль, не розбірливо. З цього можна зробити такий висновок: швидше за все, книга спочатку належала родичу Федора Рудольфовича по материнській лінії. Біля назви на титульному аркуші в правому кутку є запис «en 163», на форзаці — екслібрис «Библиотека барона Ф.Р. Штейнгеля. Отдел География, № 482, шкап 31, 2 полка». Його формат стандартний — 10x12 см. Цей примірник введений до електронного каталогу під шифром «Штейнгель 482».

Третій том путівника — «Italie Manuel du voyageur. Troisième Partie: Italie Méridionale, Sicile et Sardaigne suivies d'excursions a Malte, a Tunis et a Corfou» — видруковано теж у Лейпцигу та Парижі 1890 р. видавництвом Карла Бедекера та Паула Оллендорфа. Путівник складається теж з 5-и розділів, де рекомендовано відвідати південь Італії — Сицилію та Сардинію, а також Мальту, Туніс і Карфаген. Значну увагу приділено описам 43-х маршрутів, що спеціально визначені на мапах. Усього в путівнику 26 кольорових мап і 16 планів-схем чорно-білого кольору, що знаходяться на розворотах і складені декілька разів. Вони безпосередньо зображують структуру таких міст, як Неаполь, Палермо, Помпей, а також

острова Сицилія тощо. Один із підрозділів спеціально присвячено розвитку стародавнього мистецтва Неапольського королівства. Загальна кількість сторінок: вступ XLVI+423 загального змісту. На титулі — екслібрис білого кольору, 10x12 см, на якому зазначено: «Библиотека Ф.Р. Штейнгеля. Отдел География, № 417, шкаф 31, полка № 2». Обкладинка примірника: тканина червоного кольору з написом назви золотими літерами «Baedeker Italie Méridionale». Примірник знаходиться в гарному стані, має власний інвентарний номер і введений до електронного каталогу під шифром «Штейнгель 417».

Найзначнішу частину особистої бібліотеки власника становлять книги історичної та етнографічної тематики. З історичного відділу до фондів НБУВ потрапив лише перший том трьохтомного видання «Les origines de la France Contemporaine» відомого французького вченого та письменника Іполита Тена (Hippolite Taine, 1828–1893), який створив культурно-історичну школу в мистецтвознавстві. Праця «Походження сучасної Франції» (у якій автор критикує діячів Великої французької революції і яacobінської диктатури) написана французькою мовою протягом 1876–1892 рр. Перший із них видано в Парижі 1880 р., складається зі вступу, де автор розповів про власний пошук архівних джерел і використану літературу. Перший том складається з 5-и частин, які поділяються на параграфи, що розкривають окремі аспекти розвитку тогочасної Франції. На титульному аркуші примірника стоїть печатка «Киевский музей», виконана чорною фарбою. На форзаці є екслібрис із позначкою «Библиотека Ф.Р. барона Штейнгеля. Отдел История, № 810, шкаф № 57, 2-я полка», а також печатка — «Переплетчик М. Буймистров в Киеве». Формат екслібриса стандартний — 10x12 см. Видання має шкіряну обкладинку, тиснення золотом на корінці, а також порядковий № 6690. Можна припустити, що цей номер означає загальну нумерацію книг із колекції власника. Загальна кількість сторінок — 7+560. Примірник введений до електронного каталогу за шифром «Штейнгель 810».

Спеціальний відділ, зазначений у бібліотеці барона Штейнгеля, — медичний. Нині з нього представлена лише одна праця відомого швейцарського психіатра та невропатолога Августа Фореля (1848–1931) — «Der Hypnotismus seine psycho-physiologische, medicinische, strafrechtliche bedeutung und seine Handhabung» (видання третє). У ній пояснюється, що таке гіпноз та карна відповідальність за його неправомірне застосування. Слід зазначити, що А. Форель служив директором психіатричної лікарні в Бургхольці, поблизу Цюриха, а згодом став професором Цюрихського університету та займався анатомією центральної нервової системи. Саме він популяризував у Швейцарії метод гіпнозу, розробив методи лікування від алкоголізму за допомогою навіювань і переконань. Праця написана

німецькою мовою, надрукована 1895 р. у Штутгарті видавництвом «Verlag von Ferdinand Enke». Вона складається з передмови до трьох видань (1889, 1891, 1895) і 12-и розділів. 1-й та 2-й розділи, де трактується, що таке гіпноз і свідоме буття, мають загальний характер і найбільші за обсягом. В інших розділах пояснюються окремі поняття з психофізіології. Примірник знаходиться в гарному стані, має тверду обкладинку із шкіряним корінцем, на форзаці — екслібрис (форматом 10x12 см), з написом «Библиотека барона Ф.Р. Штейнгеля. Отдел № 4516, шкаф 61, полка № 4». Загальна кількість сторінок — XII+223. Введений в об'язковому порядку до електронного каталогу, має свій інвентарний номер і зберігається за шифром **«Штейнгель 4516»**.

У ході опрацювання особистої бібліотеки барона Штейнгеля виділено відділ «Мистецтво», в якому знаходяться книги про архітектуру, історію створення оперного театру в Парижі тощо. Одна з них має назву «Le Nouvel Opéra», автором якої є Шарль Луї Етьєн Нюїтер, (Charles-Louis-Étienne Nutter, 1828–1899). Паризька опера — один із найвеличніших театрів опери та балету світу, описаний у відомому романі письменника Гастона Леру «Примара Опер» (1910). Власне, її будівлю фахівці вважають еталоном еkleктичної архітектури, а час будівництва визначають добою розквіту міста за правління Наполеона III (1852–1870).

Структурно книга розпочинається з листа-звернення автора до архітектора Шарля Гарньє (1825–1898), де висловлена подяка за натхнення, що зумовило написання, хоча й у стислому вигляді, історії створення знаменитого театру. У п'яти розділах, поділених на підрозділи, Ш. Нюїтер описав, як непросто вирішувалося питання щодо місця розташування споруди, охарактеризував її конструкцію та внутрішнє оздоблення й зазначив, хто безпосередньо працював над проектом. До кожного розділу вміщено ілюстрації (загалом 59 гравюр), що відтворюють елементи оформлення опери. На сторінках уміщено детальний план-схему головної зали, а також сходів до неї, вестибюлю, фойє, ложі, бальної зали та інших частин. Видання написано французькою мовою, побачило світ у Парижі 1875 р. Має оправу темного кольору зі шкіряним корінцем, на якому золотими літерами тиснено власне назву праці. На форзаці — екслібрис «Библиотека барона Ф.Р. Штейнгеля», а також зазначено відділ мистецтва № 3525, шафа 32, полиця № 3. Формат екслібриса — 10x12 см. На титульному аркуші внизу біля позначки видавництва стоїть печатка фіолетового кольору «Всенародная Библиотека ВУАН України». Загальна кількість сторінок — 255. Зберігається у відділі бібліотечних зібрань, введена до електронного каталогу за шифром **«Штейнгель 3525»**.

Друга книга про створення оперного театру має назву «Le Nouvel Opéra de Paris», автором якої є відомий архітектор Жан Луї Шарль Гарньє

(1825–1898). Її написано французькою мовою. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, у кінці вміщено список підприємців і «заключне слово» автора до читача. Вийшла друком у паризькому видавництві «Ducher et C**» 1881 р. Загальна кількість сторінок — 424. Праця є одним із найцінніших джерел із архітектури та мистецтва ХІХ ст. До неї ввійшла велика кількість гравірованих малюнків, атласів і фотографій, що відтворюють уподобання тогочасного суспільства щодо архітектури. В окремих розділах безпосередньо описано технологію створення ліпки, скульптур та іншого оздоблення опери. Примірник має тверду обкладинку темного кольору та шкіряний корінець. На титульному аркуші знаходиться друкарська марка чорно-білого кольору. На форзаці — екслібрис із написом «Библиотека барона Ф.Р. Штейнгеля. Отдел искусства, № 3549, шкап 32, полка № 3». Формат екслібриса — 10х12 см. Книга знаходиться в належному стані, введена до електронного каталогу під шифром «Штейнгель 3549».

Одним із найбільших в особистій бібліотеці Федора Рудольфовича був відділ журналів, що включав тематичний підвідділ із педагогіки. Саме з останнього надійшли № 5–10 профільного часопису «Семья и школа: Родителям и воспитателям» 1872 р, редагованого Ю. Симашком. Номери 5, 9 і 10 побачили світ у Санкт-Петербурзі в типографії «П.П. Меркулева» (Графский пер., № 5), а номери 6, 7, 8 видруковано в типографії «Министерства путей сообщения, по Фонтанке № 99». Кожен номер журналу складається з п'яти розділів: 1-й — «Педагогія, дидактика та методика», 2-й — «Критика й бібліографія, бібліографічні очерки», 4-й — «Хроніка» та 5-й, змішаний. У них висвітлюється порядок викладання уроків у школі, зокрема німецької, англійської та французької мов. Також уміщено рекомендації щодо розвитку навичок малювання, історичні нариси тощо. В окремих примірниках наводяться ілюстрації, та в кожному номері на початку змісту оголошення. Сторінки всіх номерів за певний рік мають суцільну нумерацію. Зокрема, у № 5 вона починається з 964 сторінки. № 6, 7 та 10 у кінці містять додатки та списки нової літератури, № 5 та № 8 без закінчення. Зшиток має тверду обкладинку сірого кольору, на форзаці екслібрис — «Библиотека барона Ф.Р. Штейнгеля. Отдел Педагогика, шкап 21, полка № 3» (формат екслібриса — 10х12 см). Книга в гарному стані, має інвентарний номер, зберігається за шифром «Штейнгель 4532».

В Інституті рукопису НБУВ також був виявлений каталог книг бібліотеки матері Федора Рудольфовича — баронеси Марії Федорівни¹². Її помітки знаходяться на форзаці журналу «Семья и школа» 1872 р, що пояснює, яким саме чином видання потрапило до бібліотеки барона.

Вивчаючи творчі вподобання й наукові інтереси Ф.Р. Штейнгеля, можна зробити висновок, що він був людиною різнобічних поглядів і цікавився багатьма науками. А тому не дивно, що один із відділів його бібліотеки тематично означений як «технічний». Серед інших до історичних колекцій потрапила праця французького фізика та математика Жюля Гауніна «Tables Trigonométriques pour le tracé des chemins de fer exprimant le longeurs naturelles des sinus, sinus verse, cosinus, cosinus verse, tangentes, cotangentes, sécantes et cosécantes; des arcs et de leurs compléments; des demi-cordes et des flèches: des abscisses et des ordonnées du cercle en fonction des tangentes». Це видання є збіркою 179-и тригонометричних таблиць, необхідних при будівництві залізниць. Французькомовний посібник видруковано 1874 р. в Парижі видавництвом «Dunod, éditeur». Загальна кількість сторінок — XXXI, 181. Видання має оправу чорного кольору із золотим тисненням на корінці, зверху зазначено **номер 181**. На форзаці — екслібрис із записом «Библиотека барона Р. Штейнгель. Отдел технический, № 2». Цей екслібрис дещо відрізняється від попередніх і має формат поштової марки (приблизно 3x4 см). Книга в доброму стані та містить власний інвентарний номер, її введено до каталогу за шифром «**Штейнгель 2**».

Одним із найбільш вагомих за своїм наповненням був відділ «Філософія». Нині з нього маємо в колекції дві праці професора, доктора філософії Фрідріха Ріхнера (1848–1900) «Ethik. Katechismus der Sittenlehre» та «Katechismus der Logik». Перша з них написана німецькою мовою, видрукована в Лейпцигу 1881 р. Структурно вона складається зі звернення автора до читача, 3-х розділів, що поділені на 30 параграфів, і висновків. За своєю формою та змістом ця книга є навчальним посібником, в основі якого лежать положення віровчення. Останні викладені у формі питань і відповідей на них. Перші вісім сторінок позначені римськими цифрами, загальна ж кількість сторінок праці — 257. Після висновків уміщено термінологічний словник, що нараховує 6 сторінок. Видання виконане в кишеньковому форматі, у твердій оправі рудого кольору, на якій зазначено назву праці та місце друку. Зверху на обкладинці зазначено № 98. На форзаці є екслібрис — «Библиотека барона Ф.Р. Штейнгеля. Отдел Философия, № 645, шкапъ 52, полка 2». Формат екслібриса — 10x12 см. Примірник знаходиться в доброму стані, введений до електронного каталогу й зберігається за шифром «**Штейнгель 645**».

Зміст філософської праці Фрідріха Ріхнера «Katechismus der Logik» теж викладено німецькою мовою. Надрукована вона в Лейпцигу 1881 р. видавництвом «Werlagsbuchhandlung on J.J. Weber» і становить цінний посібник із питань культури та філософії. Зокрема, у ній ідеться про

мислення та логіку пізнання, систему понять і взаємозв'язку: Бог — людина — духовна рівновага. Містить чотири розділи, поділених на 27 параграфів, і термінологічний словник у кінці книги. Має кишеньковий формат, тверду оправу рудого кольору, на якій зазначено 100 (над назвою). Загальна кількість сторінок — VIII, 240+8. На форзаці знаходиться екслібрис білого кольору форматом 10x12 см з позначкою: «Бібліотека барона Ф.Р. Штейнгеля. Отдел Философия, № 647, шкаф 52, полка № 2». Примірник має інвентарний номер та зберігається за шифром «Штейнгель 645».

Отже, досліджена нами частина книжок і журналів з особистого зібрання барона Ф.Р. Штейнгеля засвідчила, що його колекція пройшла складний шлях: довго збиралася, потім розпорошувалася за різних обставин, а нині її залишки зосереджені у сховищах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Проте пошуки літератури з особистої бібліотеки Ф.Р. Штейнгеля тривають, досі ведеться ретельне вивчення його спадщини. Цьому неабияк мають посприяти актуалізація доробку Федора Рудольфовича та увічнення пам'яті про нього.

¹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі — ІР НБУВ), ф. 109, 744 од. зб; ф. 3, № 8115, 11198, 57480–57486.

² *Миронець Н.Р.* Доля книжково-рукописного зібрання українського культурного діяча Ф.Р. Штейнгеля // Бібліотечний вісник. — 2003. — № 3. — С. 32–36; *Бухало Г.В.* Музей барона Федора Штейнгеля // Наукові записки. — Рівне, 1996. — Вип. 1. — С. 11–16.

³ Слово правди. — 1989, 25 жовтня; Вільне слово. — 1995, 9 грудня.

⁴ ІР НБУВ, ф. 109, спр. 181, арк. 1–1 зв.

⁵ Там само, спр. 21, арк. 1, 2.

⁶ Звід пам'яток історії та культури України. — К., 1999. — Кн. 1. — Ч. 1. — С. 299–300.

⁷ ІР НБУВ, ф. 31, спр. 2183, арк. 2.

⁸ Довідник з історії України (А–Я) / Заг. ред. І. Підкови та Р. Шуста. — К., 2002. — С. 1096–1097.

⁹ *Шевчук С.І.* Фольклорно-етнографічні студії Городоцького музею // Народна творчість та етнографія. — 1983. — № 6. — С. 60–64.

¹⁰ *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, 1918–1941. — К., 1998. — С. 66–67.

¹¹ ІР НБУВ, ф. 1, № 6, пункт 3.

¹² Там само, ф. 109, спр. 742, арк. 8.